

894
B15

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÜNYT TAGJAI FŐLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK
SZERKESZTI A FŐTITKÁR

XVII. KÖTET. — 9. SZÁM.

BAKSAY SÁNDOR
T. TAG
EMLÉKEZETE

KOZMA ANDOR
• L. TAGTÓL •

FELOLVASTA A M. T. AKADÉMIÁNAK 1916 MÁJUS 7-ÉN TARTOTT
LXXVI. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN

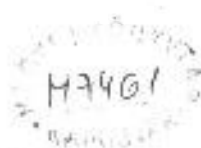
Ára 70 fillér.

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1916

Dr. Waksay Sander

1969

1975

All. ellen.
2002/2003

BAKSAY SÁNDOR T. TAG EMLÉKEZETE

KOZMA ANDOR I. tagtól.

(Felolvasta a M. T. Akadémiának 1916 május 7-én tartott LXXVI. ünnepélyes közülésén.)

Tisztelt Akadémia !

A méltató szeretet meghitt szavával kívánom idézni Baksay Sándornak, a legmagyarabb elbeszélő költőnek nemes emlékeztét. A fajtánk őstelevényéből napsugaras ég alatt kisarjadt erős, de szelíd pásztorét, kinek élethivatása vala, hogy az Úrnak egy szegény nyáját lelki mezőkön legeltesse ; s a ki ebben szép, hosszú életén át dicsőségesen megfáradván, elszóllított Urához, hogy annak számot adna.

Nem kétséges, hogy az ő számadása tiszta volt, hasonlatosan a hajnali harmathoz a mezők liliomának kelyhében ; és biztos, hasonlóan ama láthatatlan oszlophoz, melyen az erkölcsi világrend örökkévaló épülete nyugszik. Holott az Úrhoz szólított pászornak hozzá kelle fűznie őszinte számadásához, hogy »Óh, Uram, én nemcsak munkálkodtam a nyáj körül, hanem merengtem is ; nem csupán lélektápláló füveket kerestem, hanem szép virágokat is ; nem csupán szigorkodtam, hanem mosolyogtam is. A mit mondtam, az nem volt mindig prédikáció, hanem olykor mese ; s a mit énekeltem, az nem volt mindig zsoltár, — mert bizony, pogány hősök végzetes haragja, eget-földet rázó tusakodása is vala az.«

A ki értőképen olvasta Baksay írásait, nem akadhat fenn azon, hogy e reá, mint költőre irányuló emlékezés őt legelőbb is lelkipásztori mivoltában jeleníti meg. A ki csak egyetlen művét

smeri és a ki valamennyit, egyaránt tudja, hogy az ő írásainak lelke amaz Írásból lelkedzett, melyet neki hivatása adott kezébe, hogy hirdetné abból az igét, törvényéül az élőknek, vigasztaló reményéül a ha'ódóknak. Elbeszéléseinek tárgyai is, melyek művészi valóságossága mindig nyilvánvaló, vagy egyenesen az ő vallásabeli lelkipásztorok, vagy olyan törzsökös, eredeti alakok életéből vették, a k'kre a kedvesen figyelő szem távcső nélkül is rálát a fehérre meszelt kálvinista parochia zöldszalugáteres ablakából. De mégha a *majora canamus* vágyán buzdulva, képelete Homer fénydús ege alá ragadja is, — még akkor is, pogány hős dalában is, szembeszökik egy nem profán tünemény : a népies magyar nyelvnek heroikus költői nyelvvé hajlítása azzal a művészettel, melyhez az első, nagyszerű mintákat a Szentírás adta, Károli Gáspár fordításában.

Az írónak ilyenén különlegessége korlátozza általános népszerűségét. Az irodalom magasszempontú avatottjai, a kiknek az igazi tehetség annál érdekesebb, minél különlegesebben fejezi ki magát, nincsenek sokan, de valamennyien nagyra tartják Baksayt. Azok a lelkes és szintén fogékony literátus emberek pedig, a kiknek sorsa az íróéval rokon, a kik a maguk szívének minden búját és derülését, a maguk gondolatának minden lendületét, a maguk elmélyedő szemének minden megfigyelését s a maguk romlatlan nyelvének minden zamatját különös tökéletességben találják meg az ő írásaiban, rajongnak érte. Ilyen színarany értékű megbecsülés, ilyen megértő szeretet-adta népszerűség, ha kisebb körre terjed is ki, igazabb írói dicsőség, mint sok szélesebbkörű és zajosabb, melyben több a hűhó és a divatszerep, mint az olvasók benső meggyőződése.

Nekem derűs fiatalkori emlékem egy nyári lovaglásom a somogyi Balaton-parton. Valamely csöndes faluban, az utcát szegélyező szilfák árnyékvetését keresve, az egyik gyalogsoron léptettem. A kis parasztházak lakói künn voltak aratni ; az udvarok üresek, kapuk, ablakok zárva. De a csillagos tornyú templom mellett, egy nagyobb, cserepes ház nyitott ablakából jóízű, férfias kacagás hangzott felém. Bepillantok az ablakon a hűvös szobába. Egy derék úr ül ott, szemében tündöklő mosoly, előtte könyv.

— Mit olvas, nagytiszteletű uram ? — kiáltok be vidáman.

— A *mi* Baksaynkat, fiatal jövevény, — hangzik ki a szíves válasz ; — nincs ennél különb író kerek e világon ! Büszke vagyok rá, hogy paptársam.

Ekkor hallottam életemben először Baksay nevét s láttam először írását nyomtatásban.

Tán ez a róla kapott első kedves benyomás szintén részes abban, hogy a mikor most tiszteletet akarok tenni az ő írói emlékezetének, nem tudom hatalmas írói egyéniségét szelíd papi mivoltától elválasztani. Holott nem vagyok híve annak a közismert módszernek, mely a költők életkörülményeiben keresgél a kulcs után, hogy megnyissa azzal a költő alkotásainak és egyéniségének titkait. Megengedem, hogy az ilyen általános kulccsal rá lehet nyitni többé-kevésbé érdekes látszatokra, de a költői képzelet és érzés közös munkájának igaz benső folyamatára bajosan.

A költők irodalmi egyéniségét kizárólag műveikben kell keresnünk. Minél erősebb valamely költői tehetség, annál kevésbé van alárendelve a költő emberi sorsa esetlegességeinek, sőt annál inkább megvan az az ereje, hogy maga a tehetség gyakoroljon hatást a költőre, mint emberre.

Baksayt nem az tette költővé, hogy pap volt. Ellenkezőleg : az tette nagyon fenkölt papi emberré, hogy költői géniusának fénye beragyogta egész életét. Így, én itt az ő lelkipáasztorkodását csak azért tartom érdekesnek, mert abban is az ő emelkedett költőisége valósult meg. Az ilyen harmónia az irodalmi egyéniségek költészete és való élete közt, vajmi sokszor nincs meg ; de valahányszor megvan, mindig megkapó, s annál szebb, minél inkább a költőé benne a vezérlő szólam.

Hanem a valóságban elérhető legszebb emberélet sem olyan költőien szép s kivált nem oly mesészerűen érdekes, mint azt nagy szívvel megvert és mesészővő képzelettel megáldott költők szeretnék. Ezért találkozunk a szépirodalomban annyiszor nemes költőkkel, a kiknek két életrajzuk van. Az egyik, melyet valóban, a másik, melyet ábrándvilágukban éltek meg. Amaz évszámados tankönyvekben olvasható ; emez, a szebb, érdekesebb életrajzuk, valamelyik saját írásművükben, mely költött cselekvényben, költött alakokat játszat, de bizonyos feltűnő, állandó buzgással, különösen a főalak benső jellemzése és megértetése körül, elárulja, hogy itt az íróművész a maga lelki tükre előtt ül

és abból rajzol. Az ilyen művekből oly közvetlenül árad felénk a meleg subjectivitás varázsa, hogy a fogékony olvasó örvendezve ismer rá, például Copperfield Dávidban magára a derűsen érzelmes Dickensre ; az egyik borúsán humoros Bolond Istókban magára a mélységes lelkű Arany Jánosra ; sőt talán, a másik, a ragyogóan kedves Bolond Istókban, magára a fiatalság elragadó virágzásában pompázó Petőfire.

Ezek a képzelt költői önéletrajzok a valóból csak annyit adnak, a mennyit a költő magához méltónak érez, ellenben mindent kitárnak, a mit a költő, szerencsében vagy szerencsétlenségében, a maga életfelfogása nemességeül, a maga szíve tisztaságaul, a maga jelleme becsületéül eszményít.

Ilyen nem való, de igaz költött önéletrajzot Baksay is írt. Én legalább Gyalogösvény című gyűjteménye I. kötetében a Pusztai találkozást, mely kerek kisebb regény, ilyenül olvasom. S még ha azt az ellenvetést hallom is, hogy maga a költő a regény hőséül más modellt vallott, nem önmagát, akkor is bizonyos maradok abban, hogy ama regényhőshöz hasonló értékű ember csak egy volt a világon — s az nem Baksayn kívül, hanem ő benne, az ő határtalanul nemes tökéletesedési vágyában élt.

A regény hőse Dombay Máté, a fiatal kálvinista pap. Külséről az író csak annyit mond : ki-ki olyannak képzelje, a minőnek egy szeretetre méltó fiatalembert képzelni szeret. Ez a fiatalembert mind'g tanult és tanított. Már kisfiúként a népiskolában is többet tanult a maga erejéből, mint a rektortól s már ott is tanította iskolatársait, különösen kötelességtudásra. Az asztalosmesternél, kihez német szóra adták, s kit cserében, legényeivel együtt megtanított magyarul, mellékesen az asztalosmesterséget is kitanulta. A minek utóbb, mint theologus diák Baselben meg Edingburgban nagy hasznát vette : naponként hat órát dolgozott mint asztalos-legény s így szerezte meg a költséget, hogy — ugyancsak napi hat órán át — egyetemi előadásokat hallgathasson.

Végzett emberül s kezdő lelkészül visszatérvén hazájába, mind magasabbra szárnyalt tanítóhatalma. Igéző beszéde foglyul ejtett minden embert s hozzá is úgy szóltak, mint a két tanítvány Emausban a Mesterhez : »maradj velünk, mert beesteledik«. Tanított a katedrában mindenek csodálatára és épülésére. Tanított jó szívével is s a legmagasztosabb tisztult hittel, mely minden más val-

lású ember hitét is szentnek és sérthetetlennek vallja. Így Dombay az ő katolikus tanítványait a katolikus Miatyánkra tanította, a zsidókat pedig az ó-testámentom szépségeire.

Tanító működése közben, valamely nőképzőintézetbeli leánytanítványa, megbűvölve szavaitó', hálás elragadtatással, hirtelen kezet csókolt neki.

És ez a fiatal pap, mert büszkesége nem állta a papválasztás kelletlenségeit, végre is csak lévitának szerződött el, nevetségesen nyomorúságos feltételek mellett, egy minden kultúra híján szűkölködő, de őszerejű szittya közbirtokosság, vagy, a mint ez magát nevezte, »nemesi familia« pusztájára. Ott még nemhogy templomnak és egyházi szervezetnek, de még annak az iskolának sem volt se híre se hamva, a melyben majdan a lévitának tanítania s anynyira-mennyire lelkészkednie is kellend.

Imhol, Robinson a pusztta szigeten ! — mondja a regényben maga az odavetődött lévita. Imhol az alkotó tehetségével és jóakaratóval hatalmas férfi, azon a még chaoticus területen, melyből emberséges, szép, rendes culturvilágot teremtenie küldetése van ! — mondom én, a regény elolvasása után.

Mert, a mit a vadmagyar pusztán Dombay Máté végez néhány esztendő alatt, az csodás, az gyönyörű !

Valamint az Úr lelket lehelt az agyagba és abból ember lett, a pusztai lévita lelket lehel a maradi, a konok, a veszekedő, a közáldozattól irtózó, a culturától húzódo emberekbe. És íme azokból haladásra kész, okos szóra hajló, békülékeny, közáldozatban bőkezű, igazi derék jó emberek lesznek, a kik úgy kíváncznak a cultura áldásaira, mint a zsoltárbeli szarvas a szép híves patakra.

Dombay Máté szelid szava és vasakarata, kezdetben csak a furfangosan politikus familia-kurátortól, meg a pusztta korcsmáros-zsidójától s egy-két jövevény pásztoembertől segítve, megteremti előbb az iskolát. Végre pedig, miután már nagy hite dombot mozdított el a helyéből s lombos virulást varázsolt az avar homokra, megteremti a kevély, nyulánk kis épületet, ragyogó bádogtornyával, két kis hangos narangjával : a templomot.

Igen, így teremthet egy nagytehetségű jó pap keresztelt pogányokból igaz keresztyéneket, ezek kezdetleges gyülekezetéből pedig egyházat, az emberek hasznára és Isten dicsőségére !

Dombay Máté tiszteletes úr, a ki ezt megcselekedte, megérdemli érte már a legszebb földi jutalmat is: a maga családi boldogságát. Meg is kapja; mert ama bizonyos leányka, a ki egykoron a nőképzőben kezet csókolt neki, véletlenül épen a pusztai familiának egyik módos nemes kisasszonya, a ki repeső szerelmes szívével, édes-örömost lesz tiszteletes asszony s szép édes anyja szép Dombay-fiaknak és leányoknak.

Ez nagyjában a regény, melynek hősét én azért szeretem, mert benne magát a regény íróját látom. Nem a maga valóságos másában, hanem a maga gyönyörű naiv ábrándjában, melynél fogva úgy tetszett neki, hogy annál a lelki magasságnál, melyre ő életében feljutott, még magasabbra is juthatott volna, ha őt az élet olyan regényes erőfeszítésekre kényszeríti vala, a minőket csak elképzelt és leírt.

A »Pusztai találkozás« e mellett oly gazdag különböző fajta irodalmi értékekben, a minő csak az a mű lehet, melynek a költő a maga legbensőbb lelki kincstára drágaságait pazar kedvvel, túláradó szeretettel adja oda. E regény nagy sokaságban felvonuló nemes úri és nemes paraszti alakjainál igazabb vérbeli magyarokat, s ezek pártos tusakodásainál s utóbb mégis alkotó munkára egyesülésüknél igazabb magyar erkölcsű életet még senki sem festett. Így festeni csak az tud, a ki egyetlen vonást sem tesz saját lelkébe fölvetett eleven modellek nélkül.

Van még e gazdag regényben egy szépséges epizód is, mely nem fontos ugyan a cselekvény, de nagyon az a költő képzelete tisztaságának megismerése szempontjából.

Dombay Máté, mint fiatal káplán, eltemet egy falusi kálvinista papot, majd rövid idő múlva eltemeti annak hitvesét is. A papi pár után őt árva marad. A legnagyobbik köztük, a szép hajadon Junda, mindjárt az édes anyjuk frissen hantolt sírja mellől bátran előlép s átveszi a kis elárvult család vezérletét, mint annak új, gondos, hűséges édes anyja. Látván a leányt ebben a megkapó szerepben, Dombay elgondolta: »nem azt, hogy ez a leányka egy férfit boldoggá tehet, mert kincs, hanem azt, hogy ez a leány méltó arra, hogy egy derék ember boldoggá tegye. Hitte, hogy e boldogító tette ő van hivatva . . . De ez a vonzalom nem az a vak, heves, égető és kínzó indulat volt, mely a közönséges szerelmet jellemzi s melynek első-utolsó, egyetlen szava ez: nálad nélküli

nem élhetek ! . . . Az ő vonzalmuk nem csapott ilyen magasan az üres levegőbe ; a néma tekintet csak ennyit mondott : veled szeretném átélni az életet. Nem akarnám, hogy más tegyen boldoggá ; én szeretnék azzá tenni. Ennyit és nem többet ; de ez elég volt, mert igaz volt.«

Ez az egész epizód. Mert Junda aztán mihamar végkép eltűnik szemeink elől. A nem földi, a tisztán eszményi szerelemből nem lesz házasság.

Mily nagy fényűzése a költő termékeny lelkének Junda komoly, nemes alakját s Dombay csodásan finom szíve fogékony-ságát egy ilyen tünde epizódban varázsolni elénk ! Egy hulló csillag villan fel, fényes ívet kezd rajzolni, gyönyörűséggel fordítjuk oda szemünket — s már ellobbant, nincs sehol ! . . . De nem feledjük el, hogy szép volt.

Különben, szépségek megvillantása, nem a mese továbbmondása kedvéért, hanem csak azért, mert a költőnek jól esik a benne zsongó temérdek érzésen, gondolaton, ötleten, tréfán, kivált pedig népi megfigyelésen túladni, Baksay minden elbeszélő művének sajátossága. »Ödöngjünk !« — mondja »Jáhel« című elbeszélésében, »hiszen nem hajt a tatár«. És az olvasó, elbájolva Baksay egyéniségének érdekességétől, nem akar tatár lenni. Nem hajtja a kedves ödöngőt, szívesen ödög vele, a ki ödögés közben annyi szép virágot szed neki.

A költő »Patak banya« című elbeszélését, mely megint nem külső, de belső méreteire nézve kerek és igen erőteljes szomorú regény, ugyancsak egy pompás ödöngéssel kezd. A magyar parasztcsalád szervezetében két típusát rajzolja meg az öregasszonynak: a szület és a banyát. Az előbbi az áldott jótét-lélek, az utóbbi az átkozott gonosz boszorkány. Mert Kálmán király helyesen tette ugyan törvénybe, hogy boszorkányok nincsenek, hanem azért a banya mégis az.

Miután az ödöngő költő, ilyformán, egy hervadásában is bájoló őszi virágot talált, egy rút, zörgős őszi kórót pedig botjával lecsapott, megáll Baranya és Somogy vármegye határ-árkánál, melyben, a népmonda szerint, valamikor egy banyát hantolt el a hóhér. Patak banyát, a ki mint Judás a Mestert, elárulta volt a maga szent vallását s azután, ugyancsak mint Judás, felakasztotta magát.

A költő elborong a sötétmondán. Hát igaz lehet ez? Hát Judás iszonyú bűnének megismétlését el szabad hinnünk valakiről?

Valamely embertársunk áruló híre, a hír hallói lelkiületének legbiztosabb próbaköve. A ki az árulás vádján kapva-kap, a ki szereti annak igazságát fennen hirdetni és tajtékzó örömmel bizonygatni, az mindig Káin véréből való. A kinek ellenben az undok bűn sehogysem fér a képzeletébe, a ki mindig hajlandó az árulásban kételkedni, az minden bizonynyal Ábel véréből eredt.

Baksay ama határ-ároknál hamar fölkapja lecsüggedt fejét:

— Vallásáruló? Egy ember, mi több, egy asszony és vallásáruló? . . . Nem tudom elhinni, nem hiszem!

Es ebből a nemes, lovagias daczból, tovább ódöngés közben, tisztán és meghatóan emelkedik ki a költő képzeletének önfeláldozó, hitéhez hű és gonosz végzettől kínhalálba üldözött Patak Istvánnéja, a kit méltatlanul káromol Patak banyának a hagyomány.

Ezt az elbeszélését Baksay, zárjelben, szegény emberek tragédiájának mondja. Valóban, a conflictus, melybe a hősnő a maga hibáján kívül, sőt erényei folytán jut, a legzordonabbul tragikus.

Patak Istvánnénál van elrejtve a bezárt templom kulcsa, mely nélkül az ellenséges hatalom nem foglalhatja el a templomot. Patakné soká állhatatosan daczol a hatalom fenyegetéseivel, bár férje és sok hitsorsosa börtönben szenved s a maga és egész falujának sorsa gyötrelmek. Ám utóbb gyermekeit is elrabolják tőle s azokat csak a kulcs árán mentheti meg. Iszonyún vergődik, tusakodik, megszámol lelkiismeretével. Hű kálvinista létére is még a feszülethez, még a boldogságos Szűzanya kőképéhez is odaroskad igaz sugallatért. »Isten megbocsátja« — hangzik onnan szívébe az igaz sugallat. Ellentállása megtörik s végre beadja a kulcsot.

Isten bizonyára meg is bocsátotta ezt, de az emberek nem. És így lett a szegény, a szép, a jó, a hű Patak Istvánné öngyilkos és így kente rá a gyűlöletes hagyomány a Patak banya nevet.

Nem tehetek róla, — az én szívem a kedves, szép és mindenképen jóra való parasztmenyecskének tragikái rangra emelésén elcsitíthatatlanul kesereg. Nekem félistenek, királyok, hősök s bármelyik osztályhoz vagy nemhez tartozó nagystílú lények legyenek azok, a kik, akár a végzettel, akár az emberi társadalommal, akár a maguk vagy mások bűnével való nagyszerű össze-

ütközésben, nagyszerű halálba omlanak. Akkor túlemleri nagyságukkal arányban állónak érezem kínjaik, tragédiájuk nagyságát s lelkem megrendülésében is élvezem a bánat fenségét.

De, ha szegény emberek s különösen egy szegény ártatlan parasztasszony tragédiája nehéz fájdalmat hagy is lelkemben, örökre megmarad számomra gyönyörűségül Baksay íróművészetének ereje, mely elbeszélő művei között épen »Patak banyá«-ban a leghatalmasabb.

Hanem a mesemondó, ki hol derűs, hol mély szomorúságba borult arczczal beszélt nekünk, míg látományos szemei előtt a maga legsajátabb népének alakjai rajzottak, — egyszerre felemelkedik ültéből, kezébe sokhúrú nagy lantot ragad és előttünk áll s megszólal, mint hősöket zengő énekes.

Igy felmagasulva oly nagy, a minőnek előbb, minden szeretetünk és csodálatunk mellett sem képzeltük.

Baksay mint énekes is elbeszélő marad, de a mikor a vers megköti csapongását, mikor a szavaknak rythmusok és rímek zenéjévé kell összehangozniok, akkor tűnik csak ki igazán művészetének biztossága s művészete anyagának, nyelvének mindent győző gazdagsága, mindenhez simulni képes hajlékonysága, teljes szépsége.

Verses elbeszélő művészetét nem a maga képzeletéből vett történetek elmondására fordítja. Antik mesterek époszait mondja el újra, eleven magyar nyelvre élesztve fel halhatatlan szépségeket, holt nyelvek díszes koporsóiból.

Korábban Lucanos Pharsaliáját fordítja le, híven az eredeti formához, hexameterekben. E munkájával, még mint ismeretlen fiatalember, megnyeri Akadémiánkon a boldogemlékezetű Kelemen József pécsi nagyprépost által az 1860-ik esztendőben kitűzött 100 aranyas pályadíjat. Ez a munkája, mely szorosan véve az ő egyetlen műfordítása, 1869-ben könyvben is megjelent, szélesebb olvasókörre azonban nem igen hatott.

Annál nagyobb figyelmet keltett, néhány évtizeddel utóbb, Baksay Iliasa, mely a Homerosénak tartalmát tősgyökeres magyar nyelven, zengő, rímes és hangsúlyos magyar alexandrinusokban mondja el.

Műfordítás-e ez?

Ha kisebbíteni akarnám, azt mondanám, hogy igen.

Nem mintha kicsinyleném a műfordítói költőművészetet. Én azt, mint a legnehezebb, legritkább sikerű, de ha igazán és teljesen sikerül, a legnagyobb méltánylást érdemlő költő-művészi munkának ismerem. Hanem műfordítás alatt csakis olyan munkát érthetek, melynek az a törekvése, hogy az idegen költői művet s az abban megnyilatkozó idegen költő egyéniségét és világát s ilyformán magának az eredeti műnek egyéniségét is, más nyelven a lehető legtökéletesebb hűséggel tükrözze. Költői műnek egyéniségét a forma és a tartalom együtt adja meg. Ez még a prózában írt költői művekre is áll; hát még a versekre! A ki prózában írt regényt versben fordítana le, sőt, a ki csak a próza stílusát változtatná meg lényegesen, az, mégha jobb művet adna is az eredetinél, nem azt adná, hanem mást.

Baksay azonban, az Ilias első hat énekének Kisfaludy-társasági kiadásához írt előszava szerint, azért határozta el magát a homerosi eposnak magyar versekben elmondására, mert az az antik formában unalmas s a modern olvasók csak mondvacsinált lelkesedéssel szimulálják, hogy attól el vannak ragadtatva.

Ez az őszinte szókimondás egyáltalán nem szentségtörés, de nem is műfordítói álláspont. Ellenben álláspontja az eredeti költőnek, a ki teljes joggal veheti a tárgyát onnan, a honnan neki tetszik. A maga képzeletéből, a történetből, a mondából, a néptől vagy más, immár elavult s akár újabb költőből is. Ha eredeti tehetségének erejével remeket alkot, nyert ügye van. Mit árt Arany János Toldijának néhai való jó Ilosvai Selymes Péter? Baksaynak ugyan Homeros többet használ, hanem azért az ő homerosi éposai (mert az egész Iliason kívül az Odysseia egy részével is elkészült) elmondásukban, formájukban, stílusukban mégis teljesen eredeti, tősgyökeres magyar remek.

Annak, a ki, mint magam is, az eredeti görög Homerossal csupán mint a középiskolai nyelvoktatás segédeszközével ismerkedett meg, természetesen Baksay homerosi eposai sokkal érthetőbbek és összehasonlíthatatlanul kedvesebbek, mint az eredetiek. Együttal feltűnően naivabbak is. A szaktudósok ugyan bizonyosak benne, hogy az eredeti görög Homeros szintén egészen naiv, hogy az ő istenei és herosai is ős pásztorkodó népek dús, de földönjáró képzeletének incarnált alakjai, s hogy a homerosi korszak görög culturája is kezdetleges még, — de mi, a kik az egész antik hellén-

világról csak egybefoglalt általános fogalmat kaptunk, azt mindig csak hatalmas és finom letűnt culturvilágnak tudjuk elképzelni: classicus oszlopsorokkal, emelkedett philosophiával, pogány, de humánus életvidámsággal, raffinált szellemi étellel, lenge leplekben lejtő emberek és természeti erőket symbolizáló istenségek sokaságaival. Így nekünk nincs közvetlen módunk a görög Homeros igazi ízét, a tavaszi fergeteg erejével és a tavaszi zsendülés bájával ható ős naivitást felismernünk. Ezért, ha mi Baksay magyar Homerosát olvassuk, annak gyönyörű naivitása nem a görögről alkotott balvéleményünket corrigálja, hanem az ősi, eredeti magyar jóízűség örömét és élvezetét adja nekünk.

Ezt magában véve a magyar nyelv még nem tenné. Ehhez a hatáshoz, a teljesség kedvéért, még éppen Baksaynak különösen zamatos népiessége is kellett. És kellett rímeinek s asszonánczainak csengő-bongó játéka, melyben vajmi sokszor elmagyarosított kiejtésű hellén nevek magyar szavakkal hangzanak össze. De talán mindeneknél inkább részes a magyar hatásban a hangsúlyos alexandrinusok bőségesen ömlő, hömpölygő folyama, mely versfajba a legkönnyebben belefér mindaz, a mit magyar ember magyarán gondol ki. Hisz éppen ezért vannak ilyen alexandrinusokban írva a legjobb és — a legrosszabb magyar költői alkotások is.

Baksay alexandrinusai egyenrangúak legnagyobbakéival, Arany és Petőfi alexandrinusaival. Sőt Baksay e már-már elkoptatott versformát új változatokkal, az előbb pedánsul egyenlő soroknak itt-ott rövidebb sorokkal, az előbb mindig csak páros rímelésnek itt-ott szeszélyes ugrásokkal tarkításával megint felüldítette. Ebben a verselési szabadságban, melyet nemcsak a vers zenéjének elevebbé tételéért vesz magának, hanem azért is, hogy egy-egy kifejezésének plasticitását rythmus- és rímszökkenésekkel szembetűnővé tegye, rendkívüli ízlés és kellem van. A kifejezésnek általában oly nagy mestere, a minő csak az a költő lehet, a kinek elképzelő-tehetségén kívül a nyelve is kimeríthetetlenül gazdag. A legszővevényesebb cselekvéseket is biztos versekben a legvilágosabban teszi szemlélhetővé. A legbonyodalmasabb harci kavarodást is egyetlen gyors elolvasás után minden részletében tökéletesen megértjük s úgy emlékszünk rá, mint magunk szemével látott eleven képre. Egy-egy íj pendülése, egy-egy nyíl suhanása bennünk mint valósággal hallott hang zúg vissza.

Ezek a nagy költő-művészi kvalitások még akkor is eredeti tehetségre vallanak, ha valóban műfordítóban találtatnak. Ezeket nem lehet egyik nyelvről a másikra átvinni : ezeket az eredeti költő és a fordítója egyaránt csak a maga lelkéből merítheti.

S vajjon a sajátos magyar humornak az a friss harmatozása, mely számunkra barátságos csillogásúvá teszi Baksay homerosi világát, műfordítás-e görögből?

Zeüsznek lakomára vonulását a többi istenekkel együtt az Okeánosz mellé, a szíves Aithiopokhoz, a magyar énekes a magyar népmesék kedves hangján adja :

Zeüsz és véle a többi istenek
Szerecsenországba torozni mentenek.

Még kedvesebben dudolja el, magyar népdal ígöző muzsikájára, »a sokat tűrő és isteni Odyszeüsz« lepihenését :

Cserfalevél derekalja párnája,
Cserfalevél takaródzó dunnája.

Hephaistos isten, sántasága okán, a »biczebócza« jelzöt kapja ; a mi igen találó és jóízű, de mégis arra vall, hogy a magyar vallású énekes ezt a görög istent nem veszi komolyan. A többit sem nagyon.

Már a görög hősöket inkább, mert azok az ő képzeletében a szittya előidőkből való magyar hősökké alakulnak át. Hatalmas perlekedők, de aztán szilaj, nagy verekedők is. »Ékesen fegyverzettek«, »nagy tekintetűek«, »tiszteletesek«, kivált mikor »újdonatúj dolmányt, remeket és gyengét« öltenek magukra.

Nekem, s azt hiszem minden magyarnak, a ki szereti a maga édes fajtáját, mindez derűs, meleg, meghitt gyönyörűség, — de jut-e eszünkbe, hogy nem eredeti, hanem ó-görög?

Bizony mondom : Baksay a görög agyagba a maga magyar lelkét lehelte s abból élő, új eredetit teremtett a magyarság képére és hasonlatosságára.

A Magyar Tudományos Akadémiának, épen ezért, örökké dicsősége marad, hogy félretéve minden tudákos előítéletet, Baksay Iliasát, melynek hat első éneke először a Kisfaludy-Társaság kiadásában jelent meg, teljes egészében kiadja. Homeros költői egyénisége és stílusa mindenesetre fontos az egész világnak, fontos

Akadémiánknak is ; hanem, ép a magyar Akadémiának, egy nagy magyar költői egyéniség és egy őseredeti magyar stílus magasraemelése nem kevésbé fontos.

Büszkén gondolhatunk arra is, hogy valamint a magyar remekmű, úgy annak szerzője, írói pályája kezdetétől fogva Akadémiánk legkészségesebb elismeréseiben részesült s e tudós társaságban a legmagasabb rangra, a tiszteleti tagságra is felemelkedett. Holott egész nemes életét a világbeli ügyeskedésektől távol, vidéken töltötte, nem keresve senki kegyeit, de nem is hívta ki senki irigységét.

Megbecsüljük őt haló porában is és bízunk szeretetreméltó írói egyéniségének, sajátos magyar gondolkodásának, érzésének és őserejű nyelvének halhatatlan értékében.

Vajha ez a sok halhatatlan érték nem csak az avatottaktól felismert és megbecsült drága kincs maradna ! Vajha olvasnák Baksayt minél nagyobb körben, vagy legalább a jelennek és a jövőnek egyetlen olyan magyar írója ne lenne, a ki nem ismeri meg az ő írását ! Mert én azt hiszem, hogy Baksay, a ki a maga bámulatos eredetiségével az ó-görög eposokat is tősgyökeres magyar remekékké tudta átvarázsolni, még az idegenszerűségek után kapkodó magyartalan magyar írókkal is csodát tehetne.

Bár ily nagy áldás fakadna Baksay Sándor nagy és áldott emlékezetéből !

7461